

Tromsø, polar capitol of Norway

Kleine stad met een grote betekenis

In de tijd zijn er vele ontwikkelingen die elkaar kruisen. In de ruimte gaat men vaak langs elkaar heen, maar soms kruist men elkanders pad. Op een kruispunt in de tijd en in de ruimte bevindt zich de Noorse stad Tromsø. De verandering van het klimaat is zichtbaar in deze van oudsher besneeuwde streek. Smeltend ijs brengt de olie onder de Barentssee dichterbij, maar de wereldwijde duurzaamheidstrend nadert eveneens. Tegelijkertijd protesteert de bevolking tegen het stedelijke beleid van de gemeente. Verwordt het conflict tot een kruisbestuiving?

Joren Jacobs
www.lauwerkrans.nl
info@lauwerkrans.nl

Op de Architectuuriënnale van Venetië in 2006 presenteerden Noorwegen, Zweden en Finland ieder een beeld van een stad boven de poolcirkel. Naar aanleiding van de klimaatverandering is er op dit moment veel belangstelling voor de Arctische regio. In dat opzicht viel de Noorse presentatie als enige op. De stad Tromsø werd daarin onder de aandacht gebracht als een dynamische arena waar krachten van binnenuit en van buitenaf op elkaar inwerkten. Binnenshuis gaat Tromsø door een turbulente periode van stadsontwikkeling. Met krachten van buitenaf wordt gedoeld op de groeiende interesse voor het noorden, mede door de opwarming van de aarde en het smelten van ijskappen, waardoor nieuwe zeeroutes ontstaan en mogelijk nieuwe oliereserves bereikbaar worden voor exploitatie. Architect en architectuurprofessor in Oslo, Knut Eirik Dahl, was betrokken bij de Noorse tentoonstelling op de Biënnale. Tijdens een interview eind vorig jaar vertelde hij mij meer over de bijzondere positie van de stad Tromsø. Ook sprak ik met Jan Gunnar Winther, directeur van het

Poolinstituut. Hij vertelde mij over de veranderingen in de Arctische wereld en de verwachtingen voor de komende decennia.

Smeltend ijs

De stad Tromsø ligt boven de poolcirkel op bijna 70 graden noorderbreedte. Van oudsher is het een vissersplaats, daar de noordelijke zeeën rijk bevolkt zijn met vis. Steeds meer echter krijgt Tromsø het karakter van een kennisstad. Dat begon met de opening van de universiteit in 1972, gevolgd door de komst van het Noorse Poolinstituut. De stad groeide navenant, de bevolkingssamenstelling verandert nog steeds en er worden hogere eisen gesteld aan het stedelijk-culturele aanbod. Tegelijkertijd is de omgeving van Tromsø een hotspot van klimaatverandering. Volgens Jan Gunnar Winther is men gewend aan dikke lagen sneeuw, die de geïsoleerde ligging van de stad ten opzichte van de buitenwereld bestendigen. Maar die sneeuw zou het in de nabij toekomst wel eens steeds meer af kunnen laten weten. Er is sprake van een stijging van de temperatuur, waardoor het neerslagkarakter verandert.

Ligging van Tromsø in een landschap van sneeuw.
(Foto: Kjerstin Uhre)





Groei van Tromsø tussen 1971 en 2006.
(Dahl & Uhre Architects and Planners)

Steeds vaker valt er een combinatie van sneeuw en regen. In Tromsø bouwde men huizen onder meer op een groot draagvermogen voor sneeuw, maar ook dat is binnenkort niet meer nodig, denkt Winther. Dat heeft grote consequenties voor hoe je een stad bouwt.

Als het aan Knut Eirik Dahl had gelegen, was er op de Biënnale van Venetië een duidelijk signaal afgegeven over de grote veranderingen boven de Poolcirkel. De Zweedse architect Anders Wilhelmson bracht bijvoorbeeld het plan naar voren om het Scandinavische paviljoen te vullen met een enorm blok ijs dat gedurende de tentoonstelling langzaam zou smelten. De coördinatoren, het Finse

Architectuurmuseum, vonden dat echter geen goed idee en dus werd het een veel neutralere presentatie. In het paviljoen van de Verenigde Staten werd aandacht besteed aan de overstromingen van New Orleans, maar verder was de Biënnale volgens Dahl toch vooral een evenement waar steden elkaar probeerden te laten zien hoe goed ze wel niet waren. Vanuit de behoefte om een kritisch verhaal te kunnen vertellen, richtte Dahls bureau, Dahl & Uhre Architects and Planners, de website Northerngateway op. Daarop is het materiaal van de Biënnale te zien, maar ook veel achtergronden en kritische noten. De openingpagina toont hoe het ijs van de Noordpool krimpt en verdwijnt. Binnen en buiten Noorwegen heeft dat consequenties die

nu al zichtbaar zijn. Het zuiden van Groenland bijvoorbeeld wordt weer groen. Door een langer groeiseizoen valt er nu te boeren, en de oogst neemt elk jaar toe in kwantiteit en kwaliteit. Tegelijkertijd wordt het in Groenland moeilijker om rendieren te houden. De kuddes trekken steeds verder naar het binnenland, doordat de sneeuwgrens naar het noorden opschuift. Er worden nu zelfs helikopters gebruikt om de kuddes te lokaliseren en bij elkaar te brengen, hetgeen een stuk kostbaarder is dan het gebruik van herdershonden. Op

de permafrost in Rusland doet het probleem zich voor dat de bovenlaag ontdooit. Gebouwen en wegen, aangelegd in de tijd dat het broeikaseffect nog onderschat werd, verzakken en storten in door het verdwijnen van hun fundament. Er ontstaat een gigantisch wetland.

Tegenstelling

Ondertussen gaat het Tromsø zelf niet slecht. Sinds Dahl er is komen wonen in 1971 is er elk jaar bevolkingsgroei geweest en nu wonen er bijna 70.000

Door de opwarming van de aarde ontdooit de permafrost. Er ontstaat een gigantisch wetland.
(Foto: Karen Frey, University of California, Los Angeles)





Een voorstel van Anders Wilhelmson: vul het Scandinavische paviljoen met een groot blok ijs en laat het smelten in de tijd dat de tentoonstelling plaatsvindt. Het plan is niet uitgevoerd. (Beeld boven: Wilhelmson Arkitekter; Foto onder: Ferruzzi)

mensen. Op een klein eilandje gelegen bevond de bebouwing zich midden in de (Arctische) wildernis, maar inmiddels reikt de bebouwing aan beide oevers tot aan de overkant. Dahl projecteerde een beeld van Central Park op het stadje en concludeerde dat de overgebleven stukken natuur begrepen moesten worden als park. De aantrekkingskracht van Tromsø is dan ook groeiende. Universiteit en Poolinstituut maken het tot een belangrijk centrum van kennis en competentie op het gebied van de koude regio. Daarnaast zorgt de opwarming van de aarde ervoor dat verhuizen naar het noorden aantrekkelijker is geworden. De belangrijkste reden is echter misschien wel de aanwezigheid van grote oliereserves in de Barentszee. Door het verdwijnen van het ijs wordt de zee beter begaanbaar en olievoorraden beter winbaar, te meer nu de hoge olieprijs een winstgevende exploitatie eerder mogelijk maakt. De regering van Noorwegen heeft haar oog al lang op de noordelijke arena gericht en in Tromsø zou hetzelfde kunnen gebeuren als in Hammerfest, waar een groot energie-eiland voor de kust is aangelegd voor het winnen van aardgas. Het onderzoek aan de verschillende instituten in Tromsø richt zich naast klimaatverandering en duurzaamheid eveneens op de economie van de fossiele brandstoffen, want die lijken hoe dan ook gewonnen te gaan worden. Dat men zich sterker dan in het zuiden bewust is van de klimaatverandering lijkt in conflict met het feit dat men zo gespitst is de nieuwe olie- en gasreserves aan te boren. Ook in de ontwikkeling van de stad en de architectuur – waarover later meer – is er nauwelijks sprake van innovaties op het gebied van duurzaamheid, een enkele uitzondering daargelaten, zoals het door architecten uit Tromsø ontworpen Passivhus dat zoveel mogelijk in eigen energiebehoefte voorziet. Het is een voorbeeld van een alternatieve toekomst. Dahl en Winther betreuren de lage prioriteit van duurzaamheid, maar volgens Jarle



In de baai voor Hammerfest ligt een nieuw eiland in gebruik voor het winnen van aardgas.
(Foto: Andreas Rümpel)

Aarbakke, de rector van de universiteit, is het een mentale kwestie. In Duitsland is bijvoorbeeld de consumptie van groene producten al veel gangbaarder dan in Noorwegen. Het zou een omslag kunnen zijn die Noorwegen en Tromsø nog bereiken moet. Niet verwonderlijk, meent Dahl, want er zit zoveel geld in de olievoorraden onder de Barentszee dat je het nauwelijks kunt tellen. Ondanks de kennis die de universiteit en de onderzoeksinstituten in huis hebben, gesteund door de Verenigde Naties, lijkt duurzame ontwikkeling te verlammen bij de wetenschap dat er heel veel olie geboord gaat worden. Volgens Dahl, Winther en Aarbakke kan Tromsø een statement maken. Ze heeft de competenties en de kennis – van visserij, ecologisch beheer, koude-technologie en de condities van het Arctische klimaat, aldus Winther, maar het kan allemaal nog beter als alle grote instituties in Tromsø hun samenwerking zouden intensiveren. Het nieuwe kenniscentrum zou een wereldwijde voorbeeldfunctie kunnen hebben.

Planning time-out

Voordat klimaat en duurzaamheid een rol van betekenis speelden, waren er al grote veranderingen gaande in Tromsø door de omslag van visserij naar kennis.

Ondanks de stevige groei van de stad, bleef zij achter in haar functioneren en in de kwaliteit van de architectuur. Medio 1995 gezeten in een café bedacht Dahl samen met het toenmalige hoofd van dienst ruimtelijke ordening 'the Game of Tromsø', een tegendraads programma dat verschillende locaties in de stad onder de loep nam en daarbij het publiek betrok. Er werden prikkelende teksten geschreven en verrassende ontwerpen gemaakt, waarmee de potenties van de stedelijke ruimte werden verkend. Telkens werd de publiciteit gezocht en de kranten pikten de gebeurtenissen al snel op. Langzaam werden politici, ambtenaren en burgers wakker geschud en begon men in te zien dat er heel veel mogelijk is in Tromsø. De grote verandering kwam echter pas veel later. Nadat de gemeente zeven jaar lang had gewerkt aan een stedenbouwkundig plan voor het centrum, overheerste bij de presentatie van het resultaat het gevoel van middelmatigheid. Na the game mochten de bewoners op een hogere kwaliteit en een sterkere visie hopen. Op dat moment organiseerde Knut Eirik Dahl een openbare bijeenkomst over het nieuwe centrumplan. Het werd een levendig debat met bewoners, maar ook architecten en planners vanuit heel

Noorwegen. Op een zeker moment deed Dahl een voorstel, vertelt hij, namelijk dat de stad een time-out moest nemen met haar plannenmakerij en een 'jaar van de stedelijke ontwikkeling' moest organiseren. Drie dagen later stemde de gemeenteraad in met het voorstel, en een jaar brak aan waarin politici en ambtenaren, samen met de burgers van Tromsø en professionele architecten en planners, nadachten en discussieerden over de ruimtelijke opgaven van de stad. Het 'Jaar van de Stedelijke Ontwikkeling' werd een eyeopener voor de dienst ruimtelijke ordening en een opleving van de lokale democratie. In de hal van het gemeentehuis werd een expositie georganiseerd met beelden en een grote maquette, waarop alle plannen en ideeën werden uitgebeeld. Er vonden wandelingen door de stad plaats onder leiding van Dahl en andere vooraanstaanden en de krant volgde alle activiteiten in het 'Jaar' op de voet met een special op elke zaterdag. Het enthousiasme van de bevolking was overweldigend. Dahl werd op straat aangesproken, vertelt hij, door mensen die met hem in discussie wilden gaan over de publieke zaak. Het 'Jaar van de Stedelijke Ontwikkeling' betekende een algemene opleving. Zo

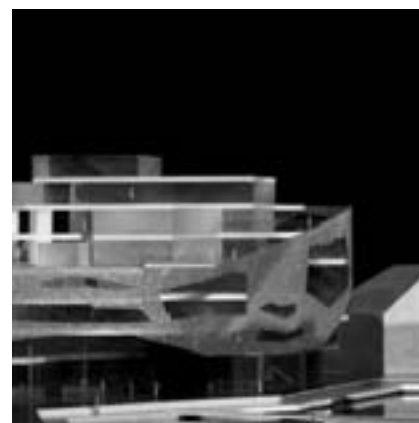
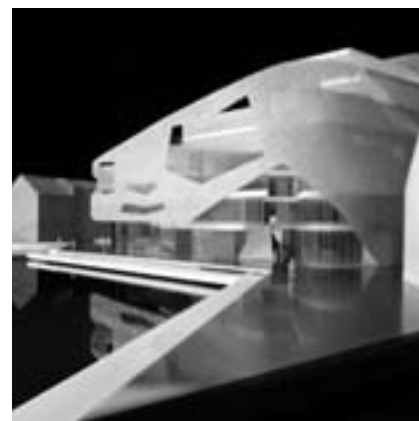
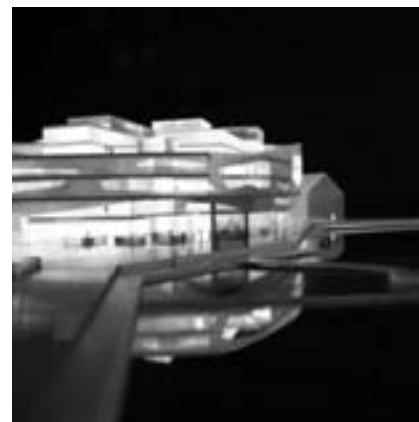


Stadhuis en bibliotheek. In de constructie houdt men rekening met een minimale sneeuwlast. (Foto: Tord Kvien)

werd een internationale competitie voor een nieuwe passagiersterminal in de haven van Tromsø uitgeschreven door de havenautoriteiten, die plotseling het belang van architectuur en de openbare ruimte leken in te zien. Dahl, die inmiddels een sleutelrol had in het maatschappelijk debat over het stadslandschap, spande zich steeds in om deze initiatieven levendig te houden. Als voorzitter van European Norway, zorgde hij er bijvoorbeeld voor dat de prijsvraag European 7 over Tromsø ging. In de hausse aan competities kwamen er ook een ontwerprijstvraag voor een 'wereldmuseum' over het hoge noorden en voor een groot publiek gebouw: het 'Fish and Sea Centre'. Het zeecentrum is een belangrijk element in de ontwikkeling van de binnenstad en de haven en moet, bij uitvoering, een van de trekpleisters van de stad worden.

Olympische Spelen

Een ander initiatief met verstrekkende gevolgen is de Olympische Spelen. De gemeente, en met name de architectuurvereniging die dankzij het 'Jaar' ineens op de kaart staat, werkt aan de deelname van Tromsø aan de competitie voor de Olympische Winterspelen van 2018. Daarvoor is inmiddels de steun van de rijksoverheid. Dahl gelooft dat alle initiatieven loskomen dankzij the Game of Tromsø en het 'Jaar van de Stedelijke Ontwikkeling'. Deze hebben het bewustzijn over de eigen openbare ruimte en de architectuur gewekt en iedereen tot meedenken gestimuleerd. Eerst met de Biënnale en nu met een gooi naar de Olympische Spelen laat Tromsø zich zien aan de wereld. De verwachtingen en ambities zijn torenhoog. De stad kan het zich niet langer veroorloven met traditionele planningmethoden door te gaan met het afleveren van middelmatige resultaten, aldus Dahl. In dat opzicht zijn de Olympische Spelen een positief vooruitzicht. Ze leggen een druk op de stad die noodzakelijk is voor inspirerende vooruitgang, zegt hij. Niettemin is er veel discussie over de Spelen. Waarom wil zo'n kleine stad dit? Hoe groot zijn de gevolgen voor het milieu en de omgeving? Is het niet in tegenspraak met alle goede bedoelingen omtrent de duurzaamheid? Een citaat van Knut Eirik Dahl: 'It is a risk encompassing architecture, urbanism and landscape. The north is the risky part of Norway. If the city wants to boost itself, it has to explore as well as exploit. It's a dialectic: what do we explore and what do we exploit?' Het hoge noorden vormt een van de belangrijkste regio's voor de Noorse regering. Omdat de belangen zo hoog zijn, is er ook een zekere retoriek. Tromsø wordt bijvoorbeeld een denktank genoemd, maar wat dat betekent is niet helemaal duidelijk. Dat het ergens om gaat is echter wel duidelijk. Toen de premier op bezoek was tijdens de lokale verkiezingen zei hij



"Tromsø is a centre of international seafood research and development. For this reason we are now developing a local seafood arena that intends to be a showcase to the world while at the same time being a place where the local population can see, buy and eat seafood. An arena of this sort may incorporate a fish market, aquariums, seafood restaurants and exhibition areas." Bjørn Eirik Olsen, Director of Research, Fiskeriforskning. (70°N Arkitektur)

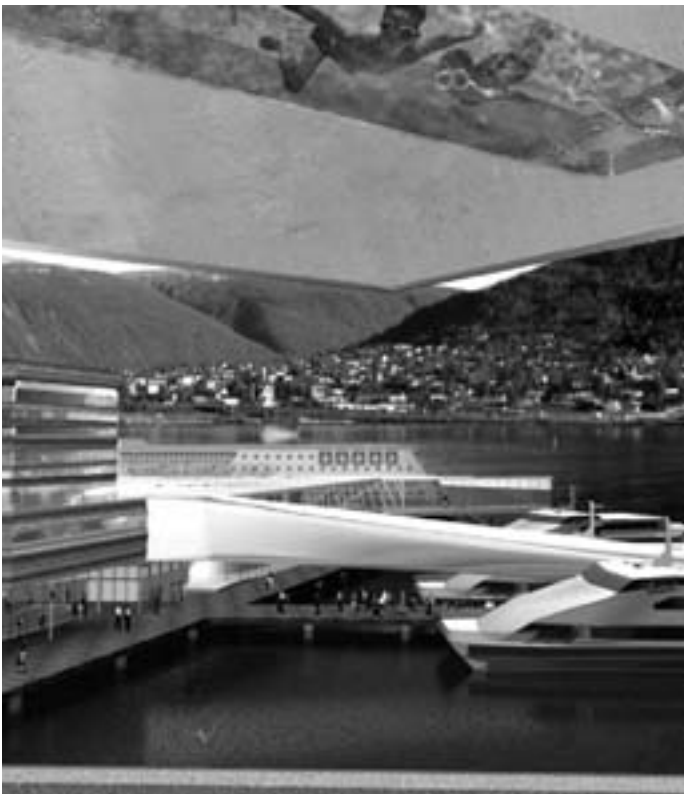
bijvoorbeeld: “Tromsø zal de Olympische Spelen niet krijgen als de sociaaldemocratische partij wint! Volgens Dahl is er sprake van een landelijk bewustzijn van de positie van Tromsø en de sociaaldemocraten zien de stad als de Poolhoofdstad van Noorwegen; een naam die de lokale overheid graag overneemt. Eveneens is er landelijke steun voor het eerder genoemde ‘wereldmuseum’ en het ‘fish and sea centre’. Maar ook internationaal staat de stad op de kaart, want in 2007 hielden de Verenigde Naties er hun environmental day – een belangrijke conferentie met bekende sprekers. In zekere zin ontbreekt het in Tromsø zelf

aan sterke krachten, geeft Dahl aan, maar op nationaal niveau bepaalt de Polar Capitol of Norway de politiek in de noordelijke arena.

Maar het zijn twee regimes; enerzijds de economie van de fossiele brandstoffen, anderzijds de klimaatverandering en het duurzaamheidstreven. Dahl heeft onlangs samen met Aarbakke en Winther het initiatief genomen, om een groep te vormen met experts om tot een programma te komen, een kattenbel, een ‘groot verhaal’ over hoe Tromsø om moet gaan met het nieuwe klimaat- en energieregiem. Alle onderzoeken tonen het aan en op steeds meer plekken wordt het zichtbaar: de

Arctische omgeving die Tromsø deed ontstaan – jagen, vissen, en nu de wetenschap – is aan het verdwijnen. Er verschijnt een nieuwe oceaan. De stad wordt letterlijk “hergelokaliseerd”. Onderzoekers in Tromsø weten dit nu allemaal, en waarschijnlijk is het niet meer tegen te houden. Maar het betekent wel dat er veel moet gebeuren. Een markt voor duurzame ontwikkeling bestaat in Noorwegen nog niet zo sterk als bijvoorbeeld in Duitsland, waar windmolen- en zonnecelbedrijven groeien als kool. Als die markt ook in Noorwegen ontstaat, dan zal ook de mentaliteit veranderen, zegt Dahl.

Ontwerptekeningen van de nieuwe haventerminal door Spacegroup en West 8. (Spacegroup)



Het Passivhus voorziet in de eigen energiebehoefte. “In a part of the country that has been signaled as the new petroleum region it is of utmost importance that there exist architects and engineers who have the pluck to experiment and work with renewable energy sources, pointing out an alternative way ahead.” Northerngateway.no website. (Steinsvik Arkitektkontor AS)

